

NATIONAL AWAKENING IN INDIA AND ITS ENLIGHTENMENT CHARACTERISTICS

Muxammadjon T. Parpiyev

Vice-rector, Doctor of Philosophy in Philosophy, (PhD)

Associate Professor, Andijan State Pedagogical Institute

m.t.parpiyev@andupi.uz

Andijan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: India, national awakening, enlightenment, colonialism, educational reforms, national identity, political awakening, religious reforms.

Received: 10.07.25

Accepted: 11.07.25

Published: 12.07.25

Abstract: The emergence of ideas opposing colonial policy, the awakening of national identity, the spread of enlightenment thought, and the pursuit of a modern educational system became key aspects of national awakening in Indian society. This article analyzes the national awakening processes that took place in India in the late 19th and early 20th centuries, as well as their educational and intellectual characteristics. Special attention is given to the activities of several reformers and educators, and the role their ideas played in the awakening of Indian society. The article also scientifically substantiates the close relationship between India's national awakening and religious, cultural, and political factors, with a particular emphasis on the role of educational movements in the struggle for independence.

HINDISTONDA MILLIY UYG‘ONISH VA UNING MA’RIFIY XUSUSIYATLARI

Muxammadjon T. Parpiyev

Proroktor, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Dotsent, Andijon davlat pedagogika instituti

m.t.parpiyev@andupi.uz

Andijon, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Калит сўзлар: Hindiston, milliy uyg‘onish, ma’rifatparvarlik, mustamlakachilik, ta’lim islohotlari, milliy

Аннотация: Hind jamiyatida mustamlakachilik siyosatiga qarshi fikrlarning shakllanishi, milliy o‘zlikni anglash, ma’rifatparvarlik g‘oyalari va zamonaviy

o'zlik, siyosiy uyg'onish, diniy islohotlar.

ta'lim tizimiga intilishlar milliy uyg'onishning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'ldi. Ushbu maqolada XIX–XX asr boshlarida Hindistonda yuz bergan milliy uyg'onish jarayonlari va uning ma'rifiy xususiyatlari, shuningdek, bir necha islohotchi va ma'rifatchilarning faoliyati hamda ularning g'oyalari Hindiston jamiyatining uyg'onishida qanday rol o'ynagani yoritilgan. Shuningdek, Hindistonda milliy uyg'onishning diniy, madaniy va siyosiy omillar bilan uzviy bog'liqligi, ayniqsa, ma'rifiy harakatlarning mustaqillikka erishish yo'lidagi o'rni ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

НАЦИОНАЛЬНОЕ ПРОБУЖДЕНИЕ В ИНДИИ И ЕГО ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Мухаммаджон Т. Парпиев

Проректор, доктор философских наук по специальности философия, (PhD)

Доцент, Андиганский государственный педагогический институт

Узбекистан, Андиган

m.t.parpiyev@andupi.uz

Андиган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	Индия, национальное пробуждение, просветительство, образовательные реформы, национальная идентичность, политическое пробуждение, религиозные реформы.	Аннотация:	Формирование идей, направленных против колониальной политики, осознание национальной идентичности, распространение просветительских взглядов и стремление к современной системе образования стали одними из основных направлений национального пробуждения в индийском обществе. В данной статье рассматриваются процессы национального возрождения, происходившие в Индии в конце XIX — начале XX веков, а также их просветительские особенности. Особое внимание уделено деятельности ряда реформаторов и просветителей, а также роли их идей в пробуждении индийского общества. Также научно обоснована взаимосвязь между национальным пробуждением и религиозными, культурными и политическими факторами, особенно подчеркивается значение просветительских движений на пути к независимости.
------------------------	---	-------------------	---

Kirish

Milliy uygʻonish - bu madaniy, siyosiy va ijtimoiy ongning umumxalq darajasida qayta tiklanishi boʻlib, odatda mustamlakachilik yoki zulm sharoitlariga javoban yuzaga keladi. Hindiston misolida bu hodisa XIX asr oxiri va XX asr boshlarida turli guruhlar oʻrtasida milliy oʻziga xoslik va birdamlikni shakllantirish maqsadida muhim harakatga aylandi. Olimlarning taʼkidlashicha, bu harakat mahalliy aholi orasida milliy madaniyatni qayta baholash va tanqidiy fikrlash koʻnikmalarini rivojlantirishga qaratilgan taʼlim islohotlari bilan chambarchas bogʻliq edi.[1] Taʼlim mantiqiy fikrlash va oʻzlikni anglashni targʻib qilish orqali jamoatchilik fikrni Britaniya mustamlakachiligi zulmiga qarshi kurashga safarbar etishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi. Pirovardida, milliy uygʻonish nafaqat mustaqillikka erishish uchun turtki boʻldi, balki hind taʼlim tizimining oʻziga xos xususiyatlari va jamiyat qadriyatlarini qayta shakllantirishda asos vazifasini oʻtadi.

Asosiy qism

Hindistonning milliy uygʻonishi tarixiy konteksti XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yuzaga kelgan ijtimoiy, siyosiy va maʼrifiy jarayonlarning oʻzaro taʼsiriga chuqur bogʻliq. Bu davr ingliz mustamlakachiligi hukmronligiga qarshi norozilik kuchayishi bilan ajralib turdi. Bu esa ziyolilar va islohotchilarni milliy ong va oʻzlikni anglashni targʻib qilishga undadi. Yetakchi shaxslar, jumladan, maʼrifatparvarlar va ijtimoiy islohotchilar xalq ommasini kuchaytirish va mustamlakachilarga qarshi kurashish uchun zamonaviy taʼlim zarurligini taʼkidlay boshladilar. Masalan, Tamil brahmanlarining turli kasbiy sohalarida paydo boʻlishi taʼlimning oʻzgartiruvchan taʼsirini koʻrsatdi. Ular yangi imkoniyatlardan foydalanib, oʻzlarining ijtimoiy-iqtisodiy mavqei va madaniy ahamiyatini tasdiqladilar. Har bir millat yoki tamaddunning yuragida uning maʼnaviy elitasi, yaʼni maʼrifatli, rivojlangan, oʻz anʼanalarini ilmiy-falsafiy maʼnoda bardavom qiluvchi qatlamlar turadi. Hind jamiyatida esa bu vazifani minglab yillar davomida brahmanlar, ayniqsa tamil brahmanlari amalga oshirib kelmoqda. Ularni faqat dindorlik yoki ilohiyot sohasidagina emas, balki axloqiy-falsafiy darajada inson tabiati va jamiyat qurilishi haqidagi chuqur bilim sohibi sifatida ham talqin qilish mumkin.

Tamil brahmanlari tomonidan asrlar davomida shakllantirilgan taʼlim tizimi – "gurukul" modeli – nafaqat bilimni uzatish, balki uni ilohiy qadriyat sifatida qabul qilishga asoslangan.[2] Bu usulda ilm nafaqat dunyoviy manfaat uchun, balki ruhiy yetilganlik va insoniy kamolot uchun oʻrgatiladi. Bunday yondashuv, shubhasiz, barqaror jamiyatning poydevoridir. Tamil brahmanlari qoʻllab-quvvatlagan falsafiy maktablar – Advaita, Vishishtadvaita, Dvaita – insonning oʻzligi, ong bilan absolyut borliq (Brahman) oʻrtasidagi munosabatni oʻrganishga qaratilgan. Bu falsafalarda inson nafaqat moddiy jonzot, balki ruhiy kamolot sari intilishi lozim boʻlgan mavjudot sifatida talqin qilinadi. Adi Shankaracharya va Ramanuya kabi allomalarning

ta'limotida inson o'z "Men"ini yo'q qilish, uni oliy aqlga va ezgulikka qaratilganlik orqali "mukammal mavjudot"ga aylanishi g'oyasi ustuvor.[3] Bu esa zamonaviy dunyodagi materialistik va individualistik tendensiyalarga zid ravishda insonni ma'naviy mas'uliyatga chaqiruvchi falsafiy pozisiyadir.

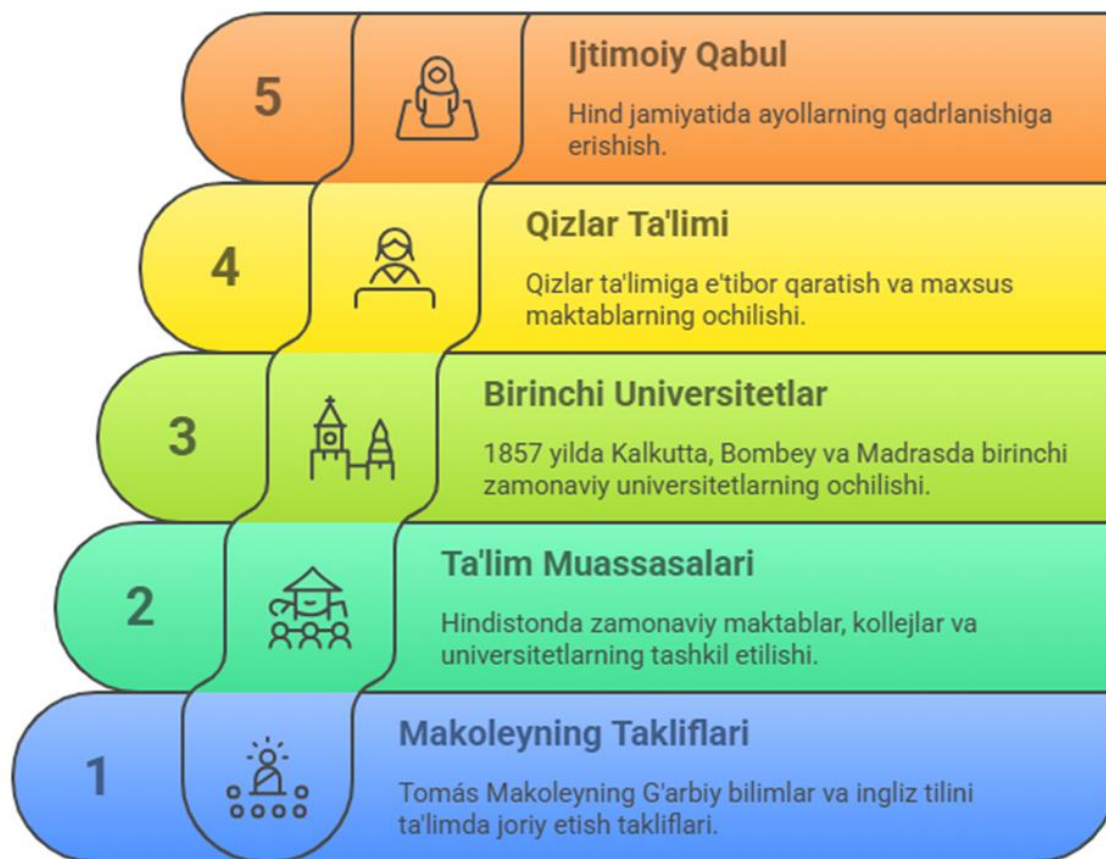
Konservativ nuqtai nazardan qaralganda, har bir jamiyatning barqarorligi uning tabiiy iyerarxiyasini tan olish bilan ta'minlanadi. Tamil brahmanlari ming yillar davomida ijtimoiy aql elitasi sifatida, diniy-axloqiy tartibni ta'minlashda, insoniylikni targ'ib qilishda va ma'naviy yetakchilikda ishtirok etib kelgan. Ular hayotni to'la ma'noda faqat moddiy yoki iqtisodiy jihatdan emas, balki ruhiy va axloqiy barqarorlik nuqtai nazaridan tashkil qilishga uringanlar. Bu qatlamning bugungi kundagi AQSH va Yevropadagi yutuqlarini faqat "aqllilik" yoki "intellekt" bilan tushuntirish kamlik qiladi. Ular o'z an'alarini hurmat qilish, oilaviy bag'rikenglik, ta'limni muqaddas tutish, jamoaviy mas'uliyat hissini saqlab qolgan holda zamonaviy dunyo bilan integratsiya qila olgan. Bu esa an'anaviy qadriyatlarni modern shart-sharoitlarga moslashtirish borasida namunaviy holatdir.

Tamil brahmanlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, jamiyatning ma'naviy ildizlari chuqur bo'lsa, u har qanday modernizatsiya bosqichlaridan yiqilmay o'tishi mumkin. Ularning hayoti falsafiy ma'noda "barqaror ma'rifat", "odamiylikni kamolga yetkazish", va "ruhiy elitaning mas'uliyati" g'oyasini tasdiqlaydi. Bunday g'oyalar har qanday millat uchun o'rnak bo'lishga arziydi. Bunday jarayonlar ta'limning ham ijtimoiy harakatchanlik vositasi, ham siyosiy uyg'onish quroli sifatida xizmat qilganini ko'rsatadi. Bu esa butun qit'a bo'ylab tarqalgan millatchilik to'liqlinining sabablaridan biri sifatida dalolat beradi.[4] Fuqarolik jamiyati va ilg'or harakatlarning rivojlanishi mustaqillik va o'zini o'zi boshqarish uchun kurashda muhim omil bo'lgan jamiyatning barcha qismlari faolligi uchun qulay sharoit yaratdi. Bu ta'lim va ijtimoiy o'zgarishlarning chuqurligi zamonaviy Hindistonni shakllantirishda ushbu poydevor davrning tarixiy ahamiyatini ta'kidlaydi.

Hindistondagi milliy harakatda ta'limning o'rni hal qiluvchi ahamiyatga ega edi, chunki u ham ijtimoiy islohotlar vositasi, ham umumiy milliy o'zlikni shakllantirish usuli sifatida xizmat qildi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida hindlar o'zlarining ijtimoiy-siyosiy ahvolini tobora chuqurroq anglagan sari, ta'lim mustamlakachilik hukmronligiga qarshi turish va jamiyat darajasini yuksaltirishning muhim vositasiga aylandi. Islohotchilar ta'lim orqali insonlar siyosiy faoliyat va ijtimoiy o'zgarishlar uchun zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini egallay olishini tushunib yetishdi. Ta'lim tashabbuslari nafaqat savodxonlikni oshirishga, balki milliy g'oyalar va qadriyatlarni tarqatishga ham qaratilgan edi. Ta'lim va milliy ruh o'rtasidagi bog'liqlik turli guruhlar o'rtasida birlik tuyg'usini yaratishga intilishda namoyon bo'ldi. Bu

jarayonni tasavvur qilish uchun ushbu o'zgarishlar davrida ijtimoiy faollik va ta'limning o'zaro ta'sirini aks ettiruvchi tarixiy voqealarni ko'rib chiqish mumkin.

Hindistonda Zamonaviy Ta'limga O'tish

Made with Napkin

Hindistonda milliy uyg'onish davrida ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlari sezilarli darajada o'zgarib, mamlakat ijtimoiy-siyosiy rivojlanishida burilish nuqtasi bo'ldi. G'arb ta'lim modellarining joriy etilishi tanqidiy fikrlash va munozaralarni rivojlantirdi. Ayniqsa, yangi shakllanayotgan o'rta sinf vakillari mustamlakachilik qarashlariga shubha bilan qaray boshladi, o'z-o'zini boshqarish va ijtimoiy islohotlarni qo'llab-quvvatladi. Bu davrda ijtimoiy islohotchilar tomonidan ta'sis etilgan ta'lim muassasalari ko'paydi. Ular nafaqat an'anaviy ta'limga, balki ish bilan ta'minlashga qaratilgan kasbiy tayyorgarlikka ham e'tibor qaratib, hindlarda faollik tuyg'usini uyg'otdi. E'tiborli jihat shundaki, bu o'zgarishlar millatchilik harakatlarining yuksalishi bilan bir vaqtga to'g'ri keldi. Bunda ta'lim mustamlakachilik zulmiga qarshi kurashning muhim vositasi sifatida e'tirof etildi.

Har qanday millatning uyg'onishi, birinchi navbatda, ma'naviy zaminda yuz beradi. Moddiy taraqqiyot va siyosiy o'zgarishlar faqat ma'lum vaqtgacha davom etishi mumkin; xalqning ruhiyati, aqliy dunyosi va axloqiy bag'ri o'zgarmas ekan, voqeyi taraqqiyot yuz

bermaydi. XIX–XX asr boshlarida Hindistonda yuz bergan uygʻonish harakatlari bunga yaqqol misoldir. Bu davrdagi taʼlim islohotlari jamiyatning faqat tashqi qiyofasini emas, balki uning falsafiy asoslarini ham oʻzgartirishga qaratilgan, desak mubolagʻa boʻlmaydi.

Hind uygʻonish davri maʼrifatparvarlari – Rammoxun Roy, Ishvar Chandra Vidyasagar, Svami Vivekananda, Rabindranat Tagor va boshqalar – taʼlimni faqatgina axborot berish vositasi emas, balki insonni shakllantiruvchi maʼnaviy jarayon sifatida koʻrdilar. Ular taʼlimning ruhiy ahamiyatini tiklashga, inson tafakkuri va dunyoqarashini erkinlashtirishga intilib, maʼrifiy ozodlikni siyosiy ozodlikka teng deb bildilar.

Bu falsafiy yondashuv oʻz ichida bir necha muhim tamoyillarni mujassam etgan:

Inson ozodligi – birinchi navbatda, fikriy va axloqiy erkinlikdir.

Ilm va taʼlim – haqiqatga yetaklovchi yoʻl boʻlib, u moddiy hayotdan koʻra maʼnaviy taraqqiyot uchun muhimdir.

Haqiqiy milliy uygʻonish – bu inson qadri va maʼrifiy faollik asosida quriladigan jamiyatdir.

Hind taʼlim islohotlari Gʻarb bilimlarini tan olish bilan birga, ularni mutlaqlashtirmadi. Masalan, Makoleyning 1835 yildagi maʼruza asosida tashkil etilgan zamonaviy maktablar va universitetlar — bu ilmning yangi yoʻlga chiqishi edi.[5] Ammo hind mafkuraviy rahnamolari taʼlimni faqat texnologiya va mantiqiy fikrlash bilan cheklamadilar. Ular taʼlimga maʼnaviy mazmun berishga urinib, uni milliylik va axloq bilan uygʻunlashtirdilar. Bu jihatda Rabindranat Tagorning “Shantiniketan” maktabi yorqin namuna boʻldi: tabiat bagʻrida, sevgi va ijod ruhida oʻqish insonning qalbini uygʻotishga qaratilgan edi.[6] Falsafiy nuqtai nazardan bunday yondashuv zamonaviylikni anʼanaviylik bilan uygʻunlashtirish namunasidir. Bunday jarayonlarda ilm axloqsiz kuch emas, balki ezgulik va haqiqatga yetaklovchi vositaga aylanadi.

Hind uygʻonish davri taʼlim islohotlarida ayollar masalasi muhim oʻrin tutdi. Qizlar taʼlimini yoʻlga qoʻyish – bu faqat ijtimoiy tenglik emas, balki inson qadrini umuminsoniy mezonda anglashga urinish edi. Bu jarayonda Ishvar Chandra Vidyasagar kabi fidoiylar ayollarning taʼlim olishi orqali butun jamiyatda axloq va maʼrifat tiklanishini koʻzladilar.[7] Bu falsafiy gʻoya oʻz ichida qadim sharq falsafasining "inson butun jamiyatning oynasi" ekanligi haqidagi nazariyasini aks ettiradi. Taʼlim orqali inson maʼrifatli boʻlsa, u nafaqat oʻz hayotini, balki butun jamiyatni isloh qiladi. Hind uygʻonish davrida taʼlim islohotlari mustamlakachilik tuzumiga qarshi fikriy kurash vositasi sifatida ham namoyon boʻldi. Rammoxun Roy va Dayananda Sarasvati kabi islohotchilar mustamlakachilikka qarshi kurashda qoʻllariga qurol emas, balki ilm, qalam va maʼrifatni oldilar.[8] Ularning taʼlimga boʻlgan munosabati insonning

ma'naviy ozodligi va erkin fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan edi. Bu esa har qanday mustamlakachilikdan ham qo'rqinchliroq – mafkuraviy ozodlikning g'alabasidir.

Hind uyg'onish davridagi ta'lim islohotlari shunchaki yangilanish emas, balki ma'naviy qayta tug'ilish jarayoni edi. Bu jarayon ta'limni inson kamolotining asosi, milliy ozodlikning sharti, va jamiyatning ma'naviy poydevori sifatida tasavvur qildi. Ta'lim orqali faqat bilim emas, balki hayotning ma'nosi, insoniylikning mazmuni, va millatning kelajagi yangitdan tarzda ko'rib chiqildi. Falsafiy nuqtai nazardan, bunday ta'lim islohotlari millatning aql va qalbini uyg'otish demakdir. Ilmni sevis, axloqni qadrlash va insonni ruhiy jihatdan komillashtirish – aynan mana shu uyg'onish jarayonining haqiqiy mohiyatidir.

Hindistonda milliy uyg'onish davrida ijtimoiy islohot harakatlarining paydo bo'lishi ijtimoiy-madaniy va ma'rifiy taraqqiyot yo'lidagi muhim burilish nuqtasi bo'ldi. Raja Ram Mohan Roy va Ishvar Chandra Vidyasagar kabi islohotchilar ayollar huquqlarini himoya qilish, satini bekor qilish va ta'limni rivojlantirish orqali mustahkam o'rnashgan urf-odatlariga qarshi chiqdilar. Inson sivilizatsiyasining taraqqiyoti faqat texnika va iqtisod emas, balki ma'naviy taraqqiyot mezonlari bilan baholanadi. Jamiyatlar o'z an'analarini saqlagan holda, inson qadri va axloqiy tamoyillarni qayta ko'rib chiqishga qodir bo'lsalar, haqiqiy ma'noda barkamol jamiyatga aylanadi. Shu nuqtai nazardan turib qaralganda, Hindiston tarixidagi sati an'anasi – faqat ijtimoiy yoki diniy an'ana emas, balki inson qadri, ma'naviyat va falsafiy tafakkur o'rtasidagi murakkab to'qnashuv namoyondir.

Sati – bu beva qolgan ayolning o'zini eri bilan birga yoqish amaliyoti bo'lib, asrlar davomida muayyan kastalar, ayniqsa braxmanlar va rajputlar orasida muqaddas deb hisoblangan.[9] Ilk induist manbalarda bunday amaliyotga ochiqcha dalillar yo'q bo'lsa-da, keyinchalik an'anaviy dunyoqarashda sati «ayolning eriga nisbatan sodiqligi, vafosi va burchini ado etishi» sifatida talqin qilindi. Aslida esa bu an'ana ayolning shaxs sifatidagi qadrini inkor etadigan, uni faqat erkakka bog'langan mavjudot sifatida ko'radigan ijtimoiy zo'ravonlik formasiga aylanib qolgan edi. Har qanday an'ana inson ongida shakllanadi, uni mustahkamlaydigan esa falsafiy-mafkuraviy tushunchalardir. Sati ham ana shunday mafkuraviy inqirozni namoyon qiluvchi amaliyot bo'ldi. Bu an'ana insonning shaxsiy erkinligiga, hayot haqidagi tanlov huquqiga zid ravishda amalga oshirilgan. Beva qolgan ayolni jamiyatda ijtimoiy keraksiz mavjudot sifatida qabul qilish – bu faqat bir insonning emas, butun jamiyatning axloqiy tanazzulini ifodalaydi.

Bu zo'ravonlikka ma'rifiy asosda qarshilik ko'rsatganlarning eng mashhuri – Rammoxun Roy bo'ldi.[10] U sati an'anasini din, aql va insoniylik nuqtai nazaridan keskin tanqid qildi. Roy ta'lim va ma'rifat orqali inson qadrini qayta tiklashga urinadi. U Vedalarni tahlil qilar ekan, sati

an'anasining hech qanday diniy asosga ega emasligini isbotladi. Uning faoliyati natijasida 1829 yilda sati an'anasi rasman taqiqlandi. Bu faqat huquqiy g'alaba emas, balki axloqiy-falsafiy qarashning zo'ravon an'ana ustidan qilgan ma'naviy g'alabasi edi. Falsafiy nuqtai nazardan qaraganda, sati an'anasi ma'naviy burchni zo'ravonlikka aylantirgan murakkab tizimdir. Bu an'anada ayollar irodasi, hissi va fikri inkor etiladi. Ayolni faqat erkak orqali baholash, uning borlig'ini faqat "turmush o'rtog'i" sifatidagina qabul qilish – shaxsning insoniy siratini yo'qqa chiqaradi. Ma'naviylik, axloq va burch tushunchalari insonni oliy maqomda ko'rgandagina o'z mohiyatini topadi; ular zo'ravonlik bilan emas, shafqat, sevgi va erkin ong bilan uyg'un bo'lganda haqiqiy ma'noga ega bo'ladi.

Sati an'anasining barham topishi shunchaki bir qadimiy rasm-rusmdan voz kechish emas, balki inson qadri va ma'naviy ongning yuksalishidir. Bu jarayon faqat Hind jamiyati uchun emas, balki butun insoniyat uchun saboq bo'lib qoladi: mafkura va an'ana inson qadridan ustun bo'lmasligi lozim. Haqiqiy ma'rifat – bu an'analarni ko'zsiz qabul qilish emas, balki ularni aql, vijdon va insoniylik mezonida qayta baholashdir. Ularning sa'y-harakatlari nafaqat ijtimoiy adolatsizliklarga nisbatan ongning o'sishini aks ettirdi, balki mantiqiylik va tenglikni ta'kidlaydigan zamonaviy ta'lim tizimi uchun poydevor yaratdi. Bu o'zgarish millatchilik haqidagi keng qamrovli muloqotning bir qismi edi, bunda ta'lim mustamlakachi fikrlarga qarshi chiqish va mahalliy o'ziga xoslikni mustahkamlash vositasiga aylandi. Islohot harakatlari tarqalishi bilan ular hind xalqining keng qamrovli siyosiy intilishlari bilan chambarchas bog'lanib, ijtimoiy islohot va milliy o'ziga xoslik o'rtasidagi uyg'unlikni aks ettirdi.

Hindistondagi milliy uyg'onish mustamlakachilik hukmronligiga qarshi kurash yo'nalishini chuqur ta'sirlagan asosiy shaxslarning maydonga chiqishiga guvoh bo'ldi. Bal Gangadhar Tilak va Rabindranat Tagor kabi rahbarlar nafaqat siyosiy harakatlarni ilhomlantirib, balki xalq ommasi orasida milliy ongni shakllantirishda ta'limning muhimligini ham ta'kidladilar.[11] Tilakning "Svaraj" g'oyasi xalqni faollikka undagan bo'lsa, Tagor hindlarni boy merosiga qayta bog'lashga qaratilgan madaniy uyg'onishni targ'ib qildi. Bu yetakchilar mustaqillik uchun kurash Hindistonning madaniy o'ziga xosligini tiklash bilan chambarchas bog'liqligini, bu esa ko'pincha mustamlakachilik hukmronligi tomonidan yo'qqa chiqarilayotganini tushundilar.

Hindistonda milliy ongning uyg'onishiga olib kelgan muhim voqealar ketma-ketligi mustamlakachilik hukmronligiga qarshi umumxalq harakatlarini kuchaytirgan bir qator ta'sirli jarayonlar va qonunchilik o'zgarishlari bilan belgilanadi. Uyg'onishning dastlabki yirik to'loqini XIX asr oxirida, 1885 yilda Hindiston Milliy Kongressi kabi tashkilotlarning tuzilishi bilan boshlandi. Bu tashkilotlar ziyolilar uchun Britaniya siyosatiga oid tashvishlarini ifoda etish

maydoniga aylandi. Shu davrda ijtimoiy o'zgarishlarni qo'llab-quvvatlovchi islohotchilar, jumladan, kasta tizimiga asoslangan zulmga qarshi kurashuvchilar paydo bo'ldi. So'nggi ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, konstitutsiyaviy kafolatlarga qaramay, tizimli tengsizliklar saqlanib qolgan.[12] Bu omillar o'zaro ta'sir ko'rsatib, turli hind jamoalari o'rtasida birlik tuyg'usini uyg'otdi va mustaqillik uchun kuchli harakatga aylanib ketdi. Ushbu harakatlarni aks ettiruvchi dastlabki ommaviy yig'ilishlar tasvirlari milliy uyg'onish sodir bo'lgan davrning jonli manzarasini yaqqol namoyon etadi.

Hindistondagi milliy uyg'onish davrida adabiyot va san'atning ta'lim tizimiga kiritilishi o'quvchilar va keng jamiyatda tanqidiy tafakkurni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Ta'lim muassasalari an'anaviy pedagogik usullardan voz kecha boshlagach, adabiyot nafaqat fan sifatida, balki millatchilik tuyg'ularini ifodalash va ijtimoiy-siyosiy g'oyalarni targ'ib qilish vositasi sifatida ham namoyon bo'ldi. Rabindranat Tagor va Bankim Chandra Chatterji kabi shaxslarning asarlari mustamlakachilik qarashlariga qarshi chiqib, yosh o'quvchilarda milliy o'ziga xoslik va maqsad tuyg'usini uyg'otdi. San'at turli shakllarda millatning kurash va intilishlarini aks ettirdi, shu tariqa talabalarni ijtimoiy adolat va madaniy meros haqidagi muhokamalarga jalb etdi. Hindistonning milliy uyg'onish davrida millatchilik adabiyoti va ta'lim o'rtasidagi munosabat chuqur o'zgarishlarga olib keldi.

Milliy uyg'onish davrida Hindistondagi adabiy harakatlar yoshlarning faolligini kuchaytiruvchi omil bo'lib, madaniy o'zlikni anglash va siyosiy ongni uzviy bog'ladi. Rabindranat Tagor va Svami Vivekananda kabi adabiy siymolar yosh avlod ongini yoritib, o'zlikni anglash, ijtimoiy mas'uliyat va milliy g'ururni ulug'lovchi asarlari bilan ilhomlantirdi. Turli tillardagi adabiyotning keng tarqalishi va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi bugungi yoshlarga o'z fikrlarini erkin ifoda etish va mavjud tartibga tanqidiy yondashish imkonini berdi.

Hindiston milliy uyg'onishi davrida adabiyot namoyandalarining hissasi ta'limni erkinlik va o'z taqdirini o'zi belgilash g'oyalari bilan uyg'unlashtirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Rabindranat Tagor va Bankim Chandra Chatterji singari adiblar o'z asarlari orqali milliy o'zlikni anglash tuyg'usini shakllantirish bilan birga, mustamlakachilik hukmronligiga qarshi chiquvchi va ziyolilarni uyg'otuvchi falsafiy qarashlarni ham ilgari surdilar. Tagor she'riyati va nasrida demokratik jamiyatda shaxs erkinligining ahamiyatini ta'kidlab, Nitsshe g'oyalariga tayanib, individual va jamoaviy qadriyatlar o'rtasidagi falsafiy ziddiyatlarni ko'tarib chiqdi.[13] Shu bilan birga, ushbu davrda yaratilgan adabiyot turli ijtimoiy guruhlarini birlashtirish, harakat uchun zarur bo'lgan hamjihatlik va jamoaviylikni uyg'otishga xizmat qildi. Bu sharoitda adabiy ifodalar kelajagini qayta belgilash arafasida turgan millatning intilishlarini aks ettiruvchi

vositaga aylandi. Mazkur falsafiy manzarani ifodalovchi tasvir ushbu hal qiluvchi davrda adabiy hissa va keng ko'lamli ta'lim islohoti o'rtasidagi uyg'unlikni namoyon etadi.

Hindistonning milliy uyg'onishi tarixi ta'lim sohasidagi o'zgarishlar va keng ijtimoiy-siyosiy manzara o'rtasidagi chuqur aloqani namoyon etadi. Chunki, "Mustamlakachilik zulmidan ozod bo'lib, o'z mustaqil taraqqiyot yo'lini tanlagan Hindiston respublikasida zamonaviy ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishi mamlakat hayotida katta rol o'ynadi." [14] Bu uyg'onish natijasida yuzaga kelgan ta'lim islohotlari nafaqat o'zlikni anglash va imkoniyatlarni kengaytirish tuyg'usini shakllantirdi, balki taraqqiyotga intilayotgan yangi jamiyatning orzularini ham aks ettiradi. Hindistondagi o'rta sinf va uning rivojlanishga bo'lgan potensial ta'sirini o'rganuvchi hamda inklyuziyani rag'batlantiruvchi muvaffaqiyatli ijtimoiy tashabbuslar tahlili ta'lim fuqarolarda tanqidiy fikrlash va faollikni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatib turibdi. Shunday qilib, hozirgi kunda milliy muloqotga singib ketgan ta'lim islohotiga intilish, savodli va bilimli aholi jamiyatni sezilarli darajada o'zgartirishga qanday turtki berishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu jarayon ta'lim va milliy o'ziga xoslik o'rtasidagi fundamental bog'liqlikni ta'kidlab, demokratik jarayonlarda ishtirok etishga tayyor bo'lgan xabardor fuqarolarni shakllantiradi. Ushbu dinamikani aks ettiruvchi tasvir ta'lim mavzularini ijtimoiy adolatni himoya qilish bilan keskin taqqoslaydi, bu esa ta'lim sohasidagi islohotlarning kechiktirib bo'lmaz zaruriyatini yaqqol ko'rsatadi.

Ta'lim uzoq vaqtdan beri, ayniqsa Hindiston tarixi nuqtai nazaridan, milliy uyg'onishga intilishning muhim ustuni sifatida e'tirof etib kelingan. U nafaqat shaxsni rivojlantirish vositasi, balki ijtimoiy islohotlar va siyosiy safarbarlikning kuchli harakatlantiruvchi kuchi sifatida xizmat qiladi. Hindistonda mustaqillik uchun olib borilgan ma'rifiy sa'y-harakatlar mustamlakachilik davrida bo'linib ketgan odamlarda o'zlikni anglash va milliy ong tuyg'ularini shakllantirdi. Bilim va tanqidiy fikrlashga yo'l ochish orqali ta'lim aholiga mavjud vaziyatni shubha ostiga olish imkonini berdi, shu tariqa zulmga qarshi kurashda yetakchilik va jamoaviy harakatlarni rivojlantirdi. Ta'limning bu o'zgartiruvchi rolini keng milliy harakatning ajralmas qismi sifatida ta'limni yuksaltirish zarurligini ta'kidlagan rahbarlar va islohotchilarning hayot yo'llari orqali yaqqol ko'rsatish mumkin. Ushbu ta'lim tizimlarining ahamiyati ta'limni tizimli targ'ib qilish va milliy uyg'onish g'oyalari doirasida ijtimoiy adolat harakatlarining vujudga kelishi o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatib beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Hindistondagi milliy uyg'onish xalqning tanqidiy ongini shakllantirish va o'zligini anglash tuyg'usini rivojlantirish orqali zamonaviy ta'limni sezilarli darajada qayta shakllantirdi. Bu uyg'onish ijtimoiy-siyosiy adolatsizliklarni anglashning

kuchayishi va islohotlarga intilish bilan ajralib turdi, bu esa ta'lim siyosati va o'quv dasturlariga bevosita ta'sir ko'rsatdi. Ushbu harakat natijasida ta'lim muassasalari nafaqat an'anaviy bilimlarga, balki tanqidiy fikrlash, fuqarolik mas'uliyati va ta'lim orqali imkoniyatlarni kengaytirishga ham ustuvor ahamiyat bera boshladilar. Ta'limda mahalliy tillarga urg'u berilishi o'qitishni yanada demokratlashtirdi va uni jamiyatning keng qatlamlari uchun qulay qildi.

Hindiston jadal globallashuv va texnologik taraqqiyot bilan xarakterlanadigan yangi ta'lim manzarasiga qadam qo'yar ekan, bu kelajak ta'limiga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Bu o'zgarishlar an'anaviy iyerarxik tuzilmalar o'rnini, turli xil ta'lim metodologiyalari va tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga ustuvorlik beradigan inklyuziv amaliyotlar egallayotgan, yanada hamkorlikka asoslangan ta'lim muhitlariga o'tishni ko'rsatmoqda.

Ta'lim va milliy o'zlikni anglash o'rtasidagi aloqa mustahkamlanib borgan sari, ta'limning nafaqat bilim tarqatish vositasi, balki milliy ongni shakllantirish uchun asosiy tayanch vazifasini ham bajarayotgani ayon bo'lmoqda. Bu esa Hindiston va O'zbekiston o'rtasida ta'lim sohasida yaqin aloqalar o'natilayotgan bir sharoitda bu davlatning milliy uyg'onish davri falsafasini o'rganishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi. Chunki, miqyosida Hindiston va O'zbekiston oliy ta'lim muassasalari aloqalari ko'lami ancha kengdir.[15] Hindistonning milliy uyg'onish davrida ta'lim tashabbuslarining birdamlik va umumiy o'ziga xoslik tuyg'usini rivojlantirish, shuningdek, insonlarga o'z madaniy merosi va siyosiy vaziyatni anglash imkonini berish uchun muhim ahamiyati bor edi. Ta'limning milliy o'ziga xoslik bilan uzviy bog'liqligi, ayniqsa, chekka hududlardagi jamoalarning kurashlarida yaqqol namoyon bo'ldi. Pirovardida, ta'limdagi tafovutlarni bartaraf etish Hindistonning milliy o'ziga xosligini shakllantirishda davom etib, uning demokratik qadriyatlarini mustahkamlaydi va xilma-xil aholisi orasida mansublik hissini tarbiyalaydi. Ushbu davrda ta'lim faolligini aks ettiruvchi tanlangan tasvir milliy o'zlikni anglashni shakllantirishda ta'limning chuqur ta'sirini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. The Dilemma of Middle Class Philanthropy A Summary Report Focusing on the BRIC Countries October 2012 brought to you by CORE View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk provided by IssueLab/ Мурожаат этилган сана: 15.06.2024 й.
2. Sarkar, P.R. Discourses on Neohumanist Education, «Gurukul: History and Planning», Ananda Marga Publications, 1998. pp.183-185,
3. Н. В. Исаева, Шанкара и индийская философия — Москва.: Наука, 1991 — стр.

4. Fuller, C. J. and Narasimhan, Haripriya. Traditional vocations and modern professions among Tamil Brahmins in colonial and post-colonial south India. *Indian economic & social history review*, 2010. 47 (4). pp. 473-496.
5. М. В. Барро Маколей, его жизнь и литературная деятельность. — Санкт-Петербург: тип. т-ва «Обществ. польза», 1894. — 78 с.
6. <https://whc.unesco.org/ru/list/1375> - Шантиникетан. Муржаат этилган сана: 11.04.2024 й.
7. Dr. Bandhapadhyay, Asitkumar (2005). *Bangla Sahitye Vidyasagar*(বাংলা সাহিত্যে বিদ্যাসাগর (in Bengali) (First ed.). Kolkata: Dey's Publishing. pp. 84, 85
8. Скороходова Т. Г. Раммохан Рай, родоначальник Бенгальского Возрождения (опыт аналитической биографии). — спб.: Алетейя, 2008. — 372 с.
9. Индийская жена: исследования, эссе. Москва.: Восточная литература 1996. 247 с.
10. Soman, Priya. "Raja Ram Mohan and the Abolition of Sati System in India" (PDF). *International Journal of Humanities, Art and Social Studies*. 1 (2): 75–82.
11. Gandhi (Mahatma), Anthony Parel. *Hind swaraj and other writings* / Ed. by Anthony Parel. — Cambridge University Press, 1997. — 208 p
12. Smita Narula, *Equal by Law, Unequal by Caste: The "Untouchable" Condition in Critical Race Perspective*, 26 *Wis. Int'l L.J.* 255 (2008), <https://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/1127/>
13. Bhattacharjee, Debraj. (2024). *Debate Between Individual Expectations and Experience Inside the National Idea of Integration: a Literary Study*. Jurusan Administrasi Publik FISIP UIN SGD Bandung, <https://core.ac.uk/download/616884282.pdf> (Accessed: 13 Apr, 2025).
14. Комилова Д. Ҳиндистонда таълим тизими. Монография. Тошкент, Тошкент шарқшунослик институти. 2012 й. — Б. 9.
15. Сайфуллаев, Бехруз Дилшод ўгли. Ўзбекистон ва Ҳиндистон: олий таълим соҳасида алоқаларнинг ривожланиш тенденциялари. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2022, 2 (Special Issue 25), 595-601.